

УДК [94 : 325] (410 : 510) «1899/1901»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.3.159>

Олександр Жуков, Юлія Подрез*

ПОЛІТИКА ПРОВІДНИХ СВІТОВИХ ДЕРЖАВ У КИТАЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОВСТАННЯМ ІХЕТУАНІВ (1899–1901 рр.)

Анотація: Дослідження присвячене ключовим аспектам зовнішньої політики провідних світових держав, насамперед Великобританії, у Китаї у зв'язку з повстанням іхетуанів у 1899–1901 роках.

Автори наголошують, що наприкінці XIX ст. відносини Великобританії з представниками «великих держав» в Азійсько-Тихоокеанському регіоні були вкрай нестабільними. Дуже часто колоніальні держави були принциповими суперниками на світовій арені. Поява нових регіональних лідерів (США, Японія, Німеччина), поступовий відхід від політики «блискучої ізоляції» змушували Лондон до суттєвої трансформації зовнішньополітичного курсу в бік пошуку стратегічних союзників.

Ключовими аспектами визначається політика лавіювання та стримування, яку британські правлячі кола намагались використовувати на Далекому Сході по відношенню як до регіональних гравців, так і підконтрольних територій.

Ключові слова: зовнішня політика, «великі держави», Піднебесна імперія, Далекий Схід, дипломатія, Великобританія, Росія, США, Японія, Німеччина, Китаї

У 1899 р. міжнародна ситуація на Далекому Сході загострилася, що було пов'язане з антизахідним повстанням іхетуанів у Китаї. Великі держави, у тому числі і Великобританія, були єдині в намірі зберегти напівколоніальне становище Піднебесної імперії та нав'язані їй нерівноправні договори.

Постійні невдачі у зіткненнях із західними державами, принизлива залежність, в яку потрапила колись могутня імперія, цілковита нездатність уряду змінити ситуацію – усе це викликало гостру реакцію в різних верствах китайського суспільства. Різко загострилося внутрішньополітичне становище держави. Хвилювання, що отримало значного поширення після поразки в японо-китайській війні, під впливом розподілу країни на «сфери впливу», що розпочався під прикриттям договорів про оренду територій і навислої загрози повної втрати незалежності, постійно посилювалося й набувало організованих форм.

Метою статті є виявлення особливостей зовнішньополітичної діяльності Великобританії та світових держав на Далекому Сході, пов'язаної з повстанням іхетуанів у Китаї.

* Жуков Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Суми, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2592-7761>; e-mail: alexzhukov1728@gmail.com

Подрез Юлія Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Суми, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7402-5134>; e-mail: uliya.podriez@gmail.com

Розкриттю сутності далекосхідної політики переважної більшості «великих держав» певною мірою сприяє «Збірник договорів та інших документів з історії міжнародних відносин на Далекому Сході (1842-1925)»¹ Серед іншого, до збірника включено угоди англійських, німецьких та американських банків про розподіл сфер впливу в Китаї, звернення англійської Китайської асоціації до прем'єр-міністра лорда Солсбері, яке містить пропозиції з розвитку взаємин з Цинською імперією й ін. При висвітленні процесу формування політики Лондона на Далекому Сході великого значення набуває фундаментальне багатотомне зібрання «Британських документів, що стосуються причин початку Першої світової війни, 1898-1914»². Ці документи (листування та записки послів, тексти договорів, меморандуми провідних діячів 'Форін офісу') дозволяють докладно висвітлити процес англо-німецьких та англо-японських переговорів 1898-1902 рр. Також є цікавими опубліковані офіційні документи Міністерства закордонних справ Німеччини – «Велика політика європейських кабінетів, 1871-1914»³. Це видання, яке було надруковане після Першої світової війни, переслідувало певні політичні цілі: зняти з кайзерівського уряду відповідальність за її розв'язування і, навпаки, перекласти всю провину на країни Антанти.

Серед низки радянських дослідників варто виокремити колективну монографію за редакцією Е.М. Жукова⁴ та монографію О.Л. Нарочницького⁵. Цінними є роботи Л.Л. Заріної⁶ та Є.Ю. Сергєєва⁷. Серед англомовних видань варто відмітити Х. Томсона «Китай і Великі держави. Історія повстання 1900 р.»⁸ і С. Маккордока «Британська далекосхідна політика 1894-1900»⁹.

Певну увагу зовнішньополітичній діяльності провідних держав світу і, насамперед Великобританії, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні присвячено і вітчизняними науковцями: Д.В. Грицьких¹⁰, О.В. Набока¹¹, Т.Г. Богданова¹² й інші.

¹ *Гримм Э.Д.* Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842-1925). Москва: Изд-во Института Востоковедения, 1927. 218 с.

² *British Documents on the Origins of the war, 1898-1914. Vol. I-II.* London: His Majesty's Stationary Office, 1927. 478 p.

³ *Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914. Bd. I-XL.* Berlin: Deutsche verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922-1927. 352 s.

⁴ *Международные отношения на Дальнем Востоке (1870-1945 гг.) / Под ред. Е.М. Жукова.* Москва: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1951. 790 с.

⁵ *Нароцицкий А.Л.* Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке, 1860-1895. Москва: Мысль, 1972. 899 с.

⁶ *Зарина Л.Л.* Британский империализм в Китае (1896-1901). Москва: Наука, 1970. 248 с.

⁷ *Сергеев Е.Ю.* Политика Великобритании и Германии на Дальнем Востоке, 1897-1903. Москва: ИВИ РАН, 1998. 230 с.

⁸ *Thomson H.C.* China and the Powers. A Narrative of the outbreak of 1900 London: Longmans, Green and Co, 1902. 382 p.

⁹ *McCordock R.S.* British Far Eastern policy, 1894-1900. New York: Columbia University Press, 1931. 376 p.

¹⁰ *Грицьких Д.В.* Імперія Цин у зовнішній політиці Великої Британії, 1830-1842 рр.: автореф.... дис... канд. іст. наук. Луганськ, 2010. 20 с.

¹¹ *Набока О.В.* Тайвань та політика Великобританії на Далекому Сході в 20-90-х рр. XIX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук. Луганськ, 2006. 20 с.

¹² *Богданова Т.Г.* Джон Хей та американо-англійські відносини в Китаї (1897-1900): автореф. дис... канд. іст. наук. Луганськ, 2010. 20 с.

Паралельно з виступами незначних за чисельністю груп інтелігентів, які прагнули знайти опору в таємних антиманьчжурських товариствах, на рубежі XIX–XX ст. у Китаї, у першу чергу на півночі, піднявся могутній народний рух іхетуанів – «загони на захист миру й справедливості». Серед європейців, «з легкої руки» представника однієї з громадських організацій США в Китаї – Американської Ради – Н. Портера, значне поширення отримала друга назва іхетуанів – «боксері», який у січні 1899 р. мав можливість спостерігати культову практику повстанців, що супроводжувалася імітацією ударів боксерів на рингу¹³.

Причиною цього вибуху незадоволення слугували вторгнення іноземців у внутрішні райони Китаю, початок великого залізничного будівництва, який супроводжувався відчуженням іноземними концесіонерами одвічних селянських земель, руйнування храмів, розорення дрібних торгово-ремісничих підприємств тощо. Суттєво інтереси місцевого населення були зачеплені у такій густонаселеній провінції, як Шаньдун, де німецькі колонізатори, які отримали в оренду кращі землі, проводили політику масового вигнання селян з тих районів, де проводилося залізничне будівництво. Ненависть накликали на себе і християнські місіонери, які представлялися простому люду спокусниками, «заморськими дияволами», порушниками вікових китайських устоїв.

Іхетуані прагнули вигнати з Китаю все іноземне: вони руйнували залізниці, християнські храми, вбивали місіонерів і християн-китайців. Поступово повстання іхетуанів сколихнуло народні маси і в інших районах країни та вилилося у широкий антизахідний рух.

До цього руху придивлялися й багато представників правлячих класів Китаю. Не збираючись серйозно боротися з проникненням іноземців, маньчжурська династія не могла ігнорувати всезростаюче обурення в країні. Боячись можливості народних виступів панівного класу, династія розраховувала низкою указів про створення добровільних загонів для оборони країни обмежити прояв народної незадоволеності та спрямувати його у безпечне для себе русло – під гаслом «Підтримаємо Цин, смерть іноземцям!»¹⁴.

Разом з тим, багато вищих сановників імперії, як пристарілий Лі Хунчжан, не вірили у можливість успішної боротьби з могутніми європейськими державами.

Тим часом у китайських правлячих колах посилила свої позиції найбільш реакційна група. На початку 1900 р. імператорський едикт оповістив про призначення, у зв'язку із слабким здоров'ям імператора Гуан Сюя, спадкоємцем престолу сина принца Дуаня, відомого реакціонера та прихильника використання народного невдоволення проти іноземців на користь династії. Принц Дуань став однією з найбільш впливових фігур в уряді.

Народний рух набував усе більшого розмаху. Руйнування повстанцями залізниць біля Баодінфу в травні 1900 р. стало сигналом до загального повстання. 14 червня 1900 р. іхетуани ввійшли до Пекіна. Повстання, що почалося, у край загострило міжнародну ситуацію¹⁵.

У то час як Росія, Німеччина та Франція, які зазнали основних матеріальних збитків від руйнування іхетуанами залізниць та іншого майна, рішуче виступали з вимогою придушення повстання, Великобританія займала вичікувальну позицію. Перший час вона ухилялася від спільних дипломатичних демаршів.

¹³ Международные отношения на Дальнем Востоке (1870–1945 гг.)... С. 117–118.

¹⁴ Ibid. С. 118.

¹⁵ Ibid. С. 120.

Подальший розвиток подій примусив британський уряд змінити позицію. Рух іхетуанів швидко поширився по всьому Китаю і почав безпосередньо зачіпати інтереси Великобританії. У лютому 1900 р. на китайсько-бірманському кордоні відбулося зіткнення між британськими та китайськими загонами, у ході якого було вбито двох англійських офіцерів. Розширення повстання ставило під загрозу безпеку британських підданих у Китаї. 21 травня посол Великобританії у Пекіні К. Макдональд уже брав участь у врученні китайському уряду спільної ультимативної ноти, яка містила вимогу придушити повстання, заарештувати його керівників і здійснити інші репресії щодо всіх причетних до руху осіб. 28 травня, наслідуючи приклад інших послів, К. Макдональд звернувся до свого уряду з проханням про термінове відправлення до Пекіна додаткових військових формувань для охорони посольства.

Тим часом, не чекаючи вирішення урядів великих держав, у Тяньцзіні було сформовано двохтисячний загін, що складався з моряків іноземних військових суден, які стояли там. Проте його спроби пробитися до Пекіна потерпіли невдачу. Зате військові кораблі бомбардували форти Дагу, які охороняли підступи до китайської столиці з моря. 17 червня форти були взяті десантом.

«Стриманість» Лондона була остаточно відкинута, коли стало зрозуміло, що інтервенція інших держав може початися і без участі Великобританії. У зв'язку з цим віце-адмірал Е. Сеймур, який командував британськими військами у Китаї, отримав наказ брати участь у колективних військових акціях держав¹⁶.

Стурбованість у Лондоні навколо ситуації в Китаї зростала. Натомість англо-бурська війна не дозволяла Великобританії розраховувати у цей момент цілком на власні сили. Небезпека подальшого посилення російського впливу на Далекому Сході підштовхнула британські правлячі кола на шлях зближення з Японією. У червні-липні 1900 р. Р. Солсбері неодноразово пропонував Японії направити 20-30 тис. солдатів до Цинської імперії для придушення повстання та звільнення обложених іхетуанями посольств. За це він обіцяв надати Токіо фінансову підтримку. Британська дипломатія спробувала домогтися згоди Петербурга та Берліна на відправлення японських військ. Проте і Росія, і Німеччина поставилися до цієї пропозиції вельми стримано, а Токіо дав зрозуміти Солсбері, що зважиться на відправку великих військових частин тільки за умови гарантії військової підтримки Великобританії¹⁷.

Лондон такої підтримки не гарантував, й уряд «мікадо» відправив не всі підготовлені частини, але все-таки японських військ на півночі Китаю було майже стільки ж, скільки військ решти всіх держав, разом узятих.

Командування об'єднаними силами держав за наполяганням кайзера Вільгельма II було доручено німецькому фельдмаршалу Вальдерзее. Прем'єр-міністр Великобританії намагався заперечувати. Він заявив німецькому послу в Лондоні, що відмінною рисою британського характеру є «не терпіти команд іноземця». Але довелося поступитися, оскільки решта держав погодилася з його кандидатурою¹⁸.

¹⁶ Смолярчук В.И. А.Ф. Кони и его окружение. Москва: Юрид. лит., 1990. С. 121.

¹⁷ Гальперин А.Л. Англо-японский союз. 1902-1921. Москва: ОГИЗ Гос. изд-во полит. лит.-ры, 1947. С. 80.

¹⁸ Нароцицкий А.Л. Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке... С. 292.

25 липня 1900 р. Лі Хунчжан сповістив іноземні держави про те, що він призначений уповноваженим для проведення мирних переговорів. У Петербурзі сприйняли цю звістку із задоволенням, а останні держави поставилися до перспективи переговорів з ним негативно, пам'ятаючи про його проросійські симпатії. На початку серпня війська іноземних держав зайняли Пекін і почали розграбування міста. Китайський уряд утік зі столиці. Росія фактично захоплює Маньчжурію.

У свою чергу, окупація цієї китайської провінції викликала незадоволення інших держав. І якщо про розбіжності у російських правлячих колах решта держав могла і не знати, то про те, що Росія або взагалі не має наміру йти з Маньчжурії, або вимагатиме за це серйозних політичних компенсацій, здогадувалися всі.

У зв'язку з цим, у другій половині серпня 1900 р. розпочалися англо-німецькі переговори про ситуацію в Китаї. Ініціатива цього разу виходила від німецької дипломатії. У бесіді з принцом Уельським та англійським послом Лессельсом Вільгельм II заявив, що великі держави перебувають у стані війни з Китаєм і що ця війна не завершиться тільки із звільненням посольств і заняттям китайської столиці¹⁹. Слова ці були сказані не випадково. Якраз у цей час – 14-15 серпня 1900 р., – Пекін був зайнятий союзними військами, перша партія німецьких військ у ці дні наближалася до китайської столиці, а фельдмаршал Вальдерзес був тільки-но призначений головнокомандувачем союзними військами. Кайзер щойно виголосив войовничі промови з приводу відправки німецьких військ до Китаю та мріяв про переможні лаври і про велику контрибуцію, яку можна отримати з Піднебесної імперії.

І ось тоді, коли обставини склалися так вдало для Німеччини, поширилися чутки про те, що Росія, яка окупувала Маньчжурію, укладатиме сепаратну угоду з Китаєм. Через деякий час після розмови Вільгельма II з принцом Уельським російський уряд виступив з пропозицією про виведення іноземних військ з Пекіна, оскільки посольства звільнені, і про надання можливості законному китайському уряду самому відновити порядок. Інакше кажучи, Росія пропонувала припинити ту війну, яку кайзер тільки збирався розпочинати.

Такою була ситуація на Далекому Сході, яка спонукала німецьку дипломатію шукати контакту з Великобританією. «Потім я говорив про прагнення Росії, що яскраво виявилися, до швидкого укладання миру будь-якою ціною, без жодної уваги до справедливих інтересів інших держав, – писав Вільгельм II про свою бесіду з принцом Уельським. – Після того, як Росія, зайнявши Північну Маньчжурію, досягла своїх цілей, фінансові труднощі штовхають її до миру. Ми надали Росії великі та безкорисливі послуги в Китаї, і це добре, що ми донині стояли на боці Росії. Проте по справедливості від нас не можна вимагати, щоб ми уклали проти наших інтересів передчасний і не вигідний мир»²⁰.

Натомість німецька сторона виступила з пропозицією укласти угоду не про весь Китай, а лише про «відкриті двері та рівні можливості» у басейні Янцзи. Саме це питання – збереження для німецької торгівлі ринку з більш ніж 200 млн. китайського населення – дуже цікавило Німеччину ще з 1898 р., коли Великобританія оголосила цей район сферою свого впливу. Під час повстання іхетуанів, яке незначною мірою зачепило Південний і Центральний Китай, Великобританія підсилила свою військову присутність у басейні

¹⁹ Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914... S. 97-98.

²⁰ Ibid. S. 97-98.

Янцзи та вела певні переговори з намісниками цього району. Ці переговори порушили неспокій Росії, Німеччини та Франції. Як відзначав російський повірений у справах у Лондоні в серпні 1900 р.: «Німеччина з надзвичайною підозрлістю стежить за діями англійців, і легко може трапитися, що їхні задуми поведуть лише до повної угоди в справах Далекого Сходу між Росією, Німеччиною та Францією, подібно до того, як було в 1895 р.»²¹.

Це дало привід кайзеру заговорити з принцом Уельським про принцип «відкритих дверей» у басейні Янцзи, крім переговорів, які одночасно велися з Росією та Францією, на ту ж тему і проти Великобританії. Після цієї бесіди німецька дипломатія почала наполягати на швидкому укладанні англо-німецької угоди. Первинний проект угоди, переданий Лондону, стосувався тільки басейну Янцзи²². Зі свого боку англійці, вступаючи у ці переговори, хотіли втягнути німців у боротьбу проти росіян в Маньчжурії. Тому британська дипломатія не погоджувалася обмежити угоду одним лише басейном Янцзи і пропонувала поширити його на весь Китай. Німці це чудово розуміли, тому й виступали проти поширення своєї гарантії на Маньчжурію. На заперечення німецького посла, що Німеччина не хоче вступати у конфлікт з Росією через Маньчжурію і тому проти включення Маньчжурії в угоду, прем'єр Солсбері роздратовано заявив: «Я зізнаюся, що з тих пір, як ви змінили цю угоду так, щоб зробити її приємною для Росії, мені ця угода не дуже подобається»²³.

У результаті Маньчжурія виявилася вилученою зі сфери дії угоди, підписаної 16 жовтня 1900 р. Отже, спроба Великобританії підготувати Німеччину на виступ проти Росії не увінчалася успіхом. Німецький уряд ретельно працював над тим, щоб змусити Великобританію вплутатися у війну проти Росії.

У той же час до жовтня 1900 р. Маньчжурія була повністю окупована російськими військами. Почалася відбудова 'Маньчжурської дороги' (Китайсько-Східна залізниця). З цинським намісником у провінції почалися переговори. Микола II схвалив розроблені МЗС та Міністерством фінансів пропозиції, розраховані на те, щоб не висувати Пекіну надмірних вимог у питанні про контрибуцію. У Записці міністра фінансів від 11 жовтня 1900 р. зазначалося, що слід не тільки не висувати Китаю надмірних вимог, але й навіть подати йому підтримку в зниженні претензій інших держав. Велика заборгованість Китаю вигідна тим державам, які можуть надати йому позики і таким чином підсилити тут свій вплив, тобто, перш за все, Великобританії. Більше того, можна розраховувати, що за послугу Росії китайський уряд піде на вигідне для неї врегулювання ситуації в Маньчжурії без військового тиску. Заради такого врегулювання можна було б взагалі відмовитися від своєї частки контрибуції²⁴.

Тим часом, 9 грудня 1900 р. почалися офіційні переговори держав з цинським урядом. Іноземні представники в Пекіні передали китайським уповноваженим колективну ноту, яка містила вимоги держав²⁵.

Ця позиція, з розрахунків російської дипломатії, повинна була сприяти успіху переговорів про особливу угоду з Китаєм. За пропозицією російської сторони вони повинні були вестися у Петербурзі.

²¹ Ibid. S. 199-202.

²² British Documents on the Origins of the war, 1898-1914... P. 13.

²³ Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914... S. 233.

²⁴ Игнатьев А.В. С.Ю. Витте – дипломат. Москва: Международные отношения, 1989. С. 137.

²⁵ Ibid. С. 139.

У свою чергу, російський проект угоди було вручено китайському посланникові Ян Ю на початку лютого 1901 р. Одночасно про проект повідомили Лі Хунчжану, розраховуючи, що цей схильний до хабарів сановник допоможе добитися швидкого результату. Проте китайська дипломатія вдалася до методу нацьковування «варварів проти варварів» і довела умови Санкт-Петербурга до відома інших держав. Великобританія, Японія, США і навіть Італія заявили протести, стверджуючи, що претензії Росії порушують їхні інтереси у Північному Китаї. Глава британського МЗС маркіз Г. Ленсдаун заявив на засіданні уряду, що укладання цього договору «фактично встановить протекторат Росії над всією Маньчжурією, Монголією та китайським Туркестаном»²⁶. Одночасно Великобританія та Німеччина узгодили позиції про спільну протидію російським домаганням. Японія обіцяла Китаю свою підтримку в разі війни з Росією. При такій позиції решти держав китайський уряд заявив, що він не згодний з низкою умов російського проекту та просить про їхню зміну.

Російська дипломатія вирішила пом'якшити вимоги. У новій редакції проекту китайському уряду дозволялося мати війська в Маньчжурії, чисельність і розташування яких, проте, визначалися б за спеціальною угодою. Переважні права Росії на концесії обмежувалися б однією Маньчжурією. Нарешті, російський уряд погоджувався зняти питання про проведення залізниці в напрямі до Пекіна. Ці нові пропозиції вручили Ян Ю на початку березня 1901 р. з попередженням, що, якщо угоду не буде підписано у двотижневий термін, Санкт-Петербург залишає за собою свободу дій у питанні про Маньчжурію²⁷.

Одночасно міністр фінансів Вітте телеграфував агенту міністерства в Пекіні Д.Д. Покотилу, що б той порозумівся з Лі Хунчжаном. Міністр наполягав на негайному наданні китайському посланнику в Росії повноважень і передачі категоричної вказівки, щоб той підписав угоду. Інакше Покотилу повинен був погрожувати розривом переговорів і введенням у Маньчжурії прямого російського управління.

Китайська влада, продовжуючи колишню лінію, звернулася до Великобританії, Німеччини, Японії та США з проханням про посередництво. 13 березня 1901 р. Ян Ю повідомив, що йому наказано не підписувати угоди до з'ясування позицій інших держав. Тоді С.Ю. Вітте наказав Д.Д. Покотилу передати Лі Хунчжану, що китайський уряд веде небезпечну гру. Російсько-китайські переговори про Маньчжурію не стосуються інших держав. Якщо угоду не буде підписано в окреслені терміни, уряд Росії припинить доброзичливі відносини з Китаєм і діятиме в усіх питаннях винятково з погляду своїх інтересів²⁸.

У той же час японський уряд відповів Китаю, що готовий підтримати його «у будь-якому випадку». Одночасно Японія погрожувала цинському уряду бойкотом держав і навіть війною проти Росії та Китаю, якщо сепаратну угоду про Маньчжурію буде укладено. 12 березня 1901 р. японський посланник у Санкт-Петербурзі Чинда зробив представлення про небезпеку укладання російсько-китайської угоди, що порушує недоторканність Китаю та договірні права інших держав. Великобританія висловила свою солідарність з Японією, а Німеччина рекомендувала китайському уряду офіційно звернутися до конференції послів у Пекіні. На горизонті виникла небезпечна для Росії тінь англо-японського союзу.

²⁶ Moss W.G. A History of Russia. Vol. II. New York, 1997. P. 24.

²⁷ *Игнатъев А.В.* С.Ю. Витте – дипломат... С. 139.

²⁸ *Ibid.* С. 140.

20 березня стало відомо про усунення Ян Ю від ведення переговорів «через хворобу», а також про вимогу цинського уряду, щоб до проекту угоди були внесені нові поправки і, щоб він був заздалегідь повідомлений усім державам.

21 березня 1901 р. Міністерство закордонних справ Російської імперії оповістило всі зацікавлені держави, що Росія, яка бажала лише прискорити врегулювання, не лише не наполягає на ухваленні угоди про Маньчжурію, але й відмовляється від будь-яких подальших переговорів²⁹.

Зрив угоди про Маньчжурію знаменував серйозну невдачу російської дипломатії. Політика «особливих відносин» з Китаєм більше не спрацьовувала. «Після захоплення нами Квантунського півострова та введення наших військ до Маньчжурії під приводом підтримки законного уряду Китаю та придушення боксерського повстання, – писав Вітте у своїх мемуарах, – а потім невідходу нашого з Китаю – унаслідок ось цих двох наших дій Китай перестав нам остаточно у чомусь вірити»³⁰.

Не було підстав і для спокійного очікування того, якою буде ситуація. Лондон та Берлін досягли угоди про забезпечення їхніх інтересів у Китаї та про спільні дії у разі використання китайських труднощів третьою державою. Японія відмовилася вступити в переговори з Росією про Корею, до відновлення статус-кво в Маньчжурії.

А тим часом, 7 вересня 1901 р. між державами та Китаєм було підписано Заключний протокол. Цей акт зобов'язував Китай сплатити контрибуцію в 450 млн. таелей (1,5 млн. золотих рублів) при 4% річних. З цієї суми Німеччині призначалося 20%, Франції – близько 16%, Великобританії, Японії, Італії, США та Бельгії – 34%, Росії – близько 29%, решті – близько 1%. Тяжкість цієї обставини посилювалася тим, що китайські фінанси за шість років до цього, після японо-китайської війни 1894–1895 рр., уже були виснажені виплатою контрибуції Японії. Китай зобов'язувався видати державам особливі бони, які кожна держава могла реалізувати шляхом надання Китаю позики з власною гарантією. Максимальний рівень ввізного мита було встановлено у 5%³¹.

Протокол цим не обмежувався. Китай піддавався важким приниженням. Китайський уряд був зобов'язаний страчувати повстанців, включаючи і вищих сановників імперії, спорудити «спокутні пам'ятники» постраждалим іноземним дипломатам тощо.

Згідно зі статтею 7, квартал, що займали іноземні місії в Пекіні, призначався для одних іноземців і був поставлений під охорону іноземної поліції; оселятися в цьому кварталі китайці не мали права. До Китаю протягом двох років заборонялося ввезення зброї. Форти Дагу повинні були бути зриті³².

Підписання Заключного протоколу змусило російські дипломатію поквартитися з укладанням договору про Маньчжурію. Тим більше, що 7 листопада 1901 р. раптово помер Лі Хунчжан, а його наступник Ван Веншао зайняв більш жорстку позицію. Секретні російсько-китайські переговори отримали розголос. Це призвело до втручання іноземних

²⁹ Ibid. С. 142.

³⁰ *Витте С.Ю.* Воспоминания. Т. II. Таллинн-Москва: Скиф Алекс, 1994. С. 176.

³¹ *Бродский Р.М.* Из истории дальневосточной политики США и русско-американских отношений в Китае накануне и в период восстания Ихэтуань. *Вестник Ленинградского университета.* 1963. № 8. С. 39.

³² *Гримм Э.Д.* Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). Москва: Изд-во Института Востоковедения, 1927. С. 147–153.

держав, що дало Пекіну привід відступити від попередніх домовленостей. Ініціативу взяли на себе США, які заявили протест проти проекту російсько-китайської банківської угоди та «монополії» російського банку в Маньчжурії. Великобританія та Японія підтримали американський протест.

На переговорах, що відновилися на початку грудня 1901 р., китайські представники почали домагатися завершення евакуації російських військ з Маньчжурії протягом року, вільного розміщення там китайських військ, права оснастити поліцейську варту артилерією тощо. Російсько-китайські переговори були перервані, але російські війська продовжували залишатися у Маньчжурії.

Отже, Заключний протокол зміцнив напівколоніальне становище Китаю, підсилив його економічну залежність і відкрив нові можливості для тиску на нього з боку іноземних держав. Великобританія, незважаючи на втрату позицій головного конкурента, Росії, змушена визнавати присутність у Китаї інших регіональних гравців. Придушення повстання іхетуанів не стабілізувало ситуацію на Далекому Сході. Невирішеним було питання про Маньчжурію, яка залишалася окупованою російськими військами, що ще більше поглиблювало російсько-англійські та російсько-японські суперечності. Зазначимо, що стан розробки та наявна кількість праць з історії міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні зовсім не означає вичерпності теми, багато аспектів якої ще потребують поглибленого вивчення.

Oleksandr Zhukov, Yuliia Podriez

Policy of Leading World States in China in Connection With the Rebellion of Ichetuans (1899–1901)

Abstract: The aim of the study is to highlight key aspects of British, Russia, USA, Japan and Germany foreign policy in China in connection with the Ihetuan uprising of 1899–1901.

Commonly used research methods were used to reveal the topic. In particular, the author adhered to the principle of historicism, systematic, which made it possible to trace the dynamics of the transformation of British foreign policy doctrine during the uprising of 1899–1901. The author emphasizes that at the end of the 19th century, Britain's relations with the «great powers» in the Asia-Pacific region were extremely unstable. Very often the colonial powers were principal rivals on the world stage. Periods of cooperation and allied relations were usually replaced by conflicts, the purpose of which was to prevent any of them from approaching their own controlled territories or potential spheres of influence. The emergence of new regional leaders (USA, Japan, Germany), the gradual departure from the policy of «brilliant isolation» forced London to significantly transform its foreign policy towards finding strategic allies.

The key aspects are the policy of maneuvering and containment that the British ruling circles have tried to use in the Far East towards both regional players and controlled territories. This was especially evident in 1899, when the international situation in the Far East worsened again in connection with the anti-Western Ichetuan uprising in China.

The study also contains the positions of some leading countries on the situation in China and their relations with the United Kingdom. It is mainly about the peculiarities of the Anglo-German negotiations and the possible union and outlines the general prospects for the future Anglo-Japanese alliance. The author notes that in many respects the actions of the British government were aimed at weakening the position of the main competitor in the Far East – Russia.

The great powers, including Great Britain, were united in their intention to preserve the semi-colonial position of the Celestial Empire and the unequal treaties imposed on it. To this end, foreign intervention in China began, culminating in the suppression of the Ikhethuan uprising.

Keywords: Foreign policy, «Great Powers», Celestial Empire, Far East, diplomacy, British, Russia, USA, Japan, Germany, China